
Killyéni András

Edzések és testgyakorlatok Kolozsváron 1868 és 1918 között

Kolozsvár sporttörténetének szerves része az első világháború előtti időszak, amikor a helyi magyar sportélet fénykorát élte. A magyar állam, illetve a város előjárósága mindent megtett a kolozsvári sportélet előremozdítása érdekében, számos anyagi és erkölcsi áldozat árán tornatermek, sportpályák, sportlétesítmények épültek, a kolozsvári sportélet pedig gyakran a budapesti szintjén állott. Emellett fontos megemlíteni, hogy a kolozsvári sport nemcsak kiemelkedő egyéniségeket nevelt, hanem biztosította a város polgárai számára a tömegsportot is: a téli hónapokban a város lakosai tömegesen részt vettek a korcsolyaéletben, de nagy sikernek örvendett az atlétika, a kerékpározás, később pedig a labdarúgás is. A tömegsport mellett az iskolák és az egyetem nagy hangsúlyt fektetett az iskolai testnevelésre, ilyen szempontból is Kolozsvár igazodott a Budapest által megadott úthoz.

Kutatási témám a kolozsvári sportélet kultúrtörténeti elemzése az első világháború előtti időszakban. Dolgozatomban be szeretném mutatni az 1868–1918 közötti kolozsvári sportélet testnevelési, edzési gyakorlatait, illetve azokat a pedagógiai irányokat, melyet a kolozsvári sportolók, edzők, tanárok követtek.

Sporttörténeti előzmények

A rendszeres mozgás, testgyakorlatok iránti igény első írásos bizonyítékai a XVII. századtól maradtak fenn. Kolozsváron közkedvelt sport volt ebben az időszakban a céllövészet. Köztudott, hogy a vár tornyait különböző céhek védték – a polgároknak, a céhek tagjainak pedig szükségük volt békés időszakokban a rendszeres edzésre, amely a Szamoson túl, a mai Fellegvár domboldalának tövében álló lövődében zajlott. A rendszeres sportolásra vasárnap került sor, amikor a különböző céhek közösen eljárta a lövődébe.¹

Comenius, a XVII. század jeles pedagógusa hatására Kolozsvár és Erdély pedagógusai, orvosai, tanárai is hangsúlyt fektettek írásaikban az egészséges életre, az iskolai testnevelés problémájára. Comenius azt vallotta, hogy a rend-

---

¹ Kovács Kis Gyöngy: A játékos város. In *Korunk*. 1999. dec.

szeres mozgás nemcsak az egészséget ápolja, hanem az iskolai fáradalmak elviselését is könnyíti, az iskolának pedig arra kell törekednie, hogy *tartalmazza a léleknek és a testnek kellemes és élvezetes mozgásokat* (*Orbis pictus* című könyve)². Comenius hatására *Apáczai Csere János*, a magyar nevelésügy jeles képviselője részletesen tárgyalta a testápolást, a testgyakorlást, az egészséges életmód alapvető kérdéseit, és ilyen megközelítésben a testi-lelki harmóniára helyezte a hangsúlyt (a *Magyar Enciklopédia* című művében).³

Mátyus István, a magyar testnevelés felvilágosodás kori úttörője, az *Ó és új diaetetica* című művében egy fejezetet szentel a testgyakorlatoknak. Íme néhány gondolata a sporttal és mozgással kapcsolatban: „akik rendszeres mozgást végeznek, azok szebb színűek, virgoncabbak, erősebbek és vígabbak, mint azok, akik nem sportolnak; a meghízás ellen a testgyakorlat a legjobb orvosság; az egyéniség, kor és testalkat szerint kell megválasztani a mozgásokat; a mozgások az étkezéssel harmóniában kell legyenek, például a vendégség után egészséges a tánc.”⁴

Apáczai és Mátyus törekvései a XIX. században öltöttek gyakorlati formát, amikor Erdély-szerte megindult egy folyamat, amely az iskolai testnevelést igényelte. Annak ellenére, hogy Kolozsváron későn, az 1850-es években jelentek meg az első testgyakorlat-órák, mégis jelentős ez a mozgalom, hiszen az eredmények azt bizonyítják, hogy kincses városunkban létezett rendszeres testmozgás az 1868-as tanügyi reform előtt is.

A tanügyi reform és vetületei Kolozsváron

Az 1867-es kiegyezés után Eötvös József kultuszminiszter megtette az első lépéseket a testnevelés ügyének rendezésére. Ez a törvény bevezette a testgyakorlatot a kötelező tantárgyak közé: *községi elemi népiskolákban köteles tantárgy a testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra*. A törvény 24. cikkelye szabályozta az iskolai testgyakorlatot: *Cél: rendszeres gyakorlatokkal a test minden egyes részét célszerűen fejleszteni s ezáltal a testnek erejét lehetőleg fokozni s működésében annak ügyességét és képességét előmozdítani*.⁵

A törvény előírásainak értelmében megkezdődött a testnevelő tanárok képzése is. Ez az 1870-es évek elejére tehető, amikor elkezdődött a „tornatanítók” felkészítése az iskolai testnevelésre. A kultuszminiszter 1871. július 5-

---

² *A magyar ifjúság testi nevelésének története*. Magyar Sportmúzeum, 2004.

³ Uo.

⁴ Dr. Siklóssy László: *A magyar sport ezer éve*. III. köt. Budapest, 1927.

⁵ Killyéni A. – Killyéni P.: *A Kolozsvári Református Kollégium Sporttörténete*. Kolozsvár, 2004.

én kelt 11913-as rendelete alapján elhatározták a tornatanítók képzését és vizsgálati rendjét. Ezt a képzést a Nemzeti Torna Egylet végezte, s az első képesítő oklevelet Horváth Ignác szerezte meg. 1875-ig 19 tanfolyamot rendeztek, melyen 449 jelölt vett részt, 359 vizsgázott is, közülük 280 képesítési okmányt kapott: 24 egyletekre, 78 főgimnáziumokra, 68 al gimnáziumokra, 110 pedig elemi iskolai tanításra.⁶

1883-ban Trefort Ágost kultuszminiszter rendelete alapján a középiskolában is bevezették a testgyakorlatokat kötelező tantárgyként. Mindezen pozitív lépések ellenére az új tantárgy jellege fegyelmező és nem testnevelő volt. Szakképzett tornatanítók, valamint megfelelő tornatermek az iskolák alig 5%-ban voltak, a legtöbb esetben szaktanítók, katonai múlttal rendelkező tanárok vagy pedellusok vállalták a testgyakorlatok oktatását. Gyakran egy iskola szerződést kötött egy helyi egylettel, amely értelmében bizonyos anyagi térítés ellenében a tanulók a helyi egylet helyiségében tornászhattak az egyleti művezetők felügyelete mellett.⁷

Kolozsvár korabeli törekvéseit elemezve megállapíthatjuk, hogy a fent említett törekvések mind érvényesek. A tanügyi reform után nem létezett tornaterem és tornatanító, így a testnevelés oktatása 1872-ig húzódott, amikor felépült a helyi Torna és Vívó Egylet modern tornaterme. A város előljárói szerződést kötöttek az egylettel, amelynek értelmében a város gimnáziumai számára (katolikus, református és unitárius gimnázium, a polgári felső iskola, valamint a tanítóképző) tornatanítót és tornatermet biztosít az egylet, s így az 1872/73-as tanévtől megindult a testgyakorlatok oktatása Kolozsváron. Ez a szerződés 1896-ig volt érvényben.

Nagy előnyt jelentett a tanügyi törvény alkalmazásában, hogy a helyi tornatanítók sportolók és művezetők voltak, így a testgyakorlatok tanításának jellege sokkal pedagógiaibb volt. Példa erre Albert Károly tornatanító, aki kiváló atléta és kerékpáros volt. Feljegyezték róla, hogy a tanítás mellett *versenyzett, vezetett, írt, rajzolt, kirándulásokat szervezett*. Érdekes korabeli feljegyzés szerint az 5 kolozsvári iskolában összesen 1394 növendék tornászott heti 30 órában.⁸

A kolozsvári testnevelés fejlődésében fontos szerepet játszottak az országos hírnévvel rendelkező tornatanítók:

- Albert Károly híres atléta és kerékpáros volt;

---

⁶ Uo.

⁷ A magyar ifjúság testi nevelésének története.

⁸ Kuskó István (szerk.): *A Kolozsvári Athletikai Club III. évkönyve*. 1890.

- Vermes Lajos, a magyar sport kiemelkedő alakja, nevéhez fűződik a labdarúgás meghonosodása, valamint az egyetemi atlétikai klub megalapítása;
- Varga Sándor fedezte fel dr. Somodi Istvánt, az 1908-as londoni olimpia ezüstérmesét;
- László Gyula közel negyven éven át az unitárius kollégium, valamint kolozsvári egyesületek torna szakosztályában fejtett ki kiemelkedő tevékenységet;
- Dr. Gerentsér László, akinek 1911-ben jelent meg főműve, az *Atlétika*, hét évig volt az egyetem torna- és vívómestere.

Molnár Lajos és Felméri Lajos szerepe a kolozsvári testnevelés fellendítésében

Kolozsvár sportéletét több szakember munkássága befolyásolta, e hatás lehetővé tette, hogy az iskolai és egyetemi szintű testnevelés igazodjon a legmodernebb pedagógiai eljárásokhoz.

Dr. Molnár Lajos sportíró nagy hatással volt a kolozsvári sportéletre. Gr. Esterházy Miksa (a magyar atlétika „atyja”) kérésére Erdélybe jött, hogy megkezdje az atlétika népszerűsítését. 1875. július 27-én Kolozsvárra utazott, hogy elkezdje munkáját. A helyi sajtó örömmel köszöntötte, és sok sikert kívánt törekvései megvalósításához. Első előadását július 28-án tartotta a Városháza tanácstermében, ahol nagyszámú hallgatóság előtt bemutatta az atlétika céljait és eszközeit. 1875 novemberére elkészítette első, nagyszerű munkáját, az *Athletika* című tanulmányt, majd négy évvel később, 1879-ben, megjelent az *Athletikai gyakorlatok* címe szakkönyve.⁹

Első munkájában egy teljes fejezetet szentel az atlétika és a nevelés kapcsolatának. Érdekes, ma is érvényes megfigyeléseket és adatokat mutat be. Központba helyezi a tanuló ifjakat, és felhívja a figyelmet, hogy a tanügyi rendszer nem tud belőlük *egész embert* nevelni, mert a tanítás hatására nem párosul a szív és az ész. Lorinzer 1837-ben megjelent *Zum Schutz der Gesundheit in der Schulen* munkája alapján megállapítja, hogy a tanárok és szaktanítók öntik a diákba a tudományokat, ezek rétegesen összegyűlnek, de a diákok nem élik át és nem tudják felhasználni ezeket. Annak érdekében, hogy az iskolát befejező fiatal felkészüljön az életre, szükség van a testi fejlesztésre is a szellem fejlesztése mellett. Molnár felfigyelt a testnevelés oktatás legnagyobb gondjára: a

⁹ Molnár Lajos: *Athletika*. Budapest, 1875.

---

gyakorlatok úgy vannak összeállítva, hogy gépiesen mozgó fiatalokat képez. Ehelyett szükség lenne olyan gyakorlatokra, játékokra, melyek az öntudatos bátorságot, az önuralmat fejlesztik. Molnár ajánlata a társas labdajátékok, a gyaloglás és a boxolás. Emellett szükség van iskolai év végi ünnepélyes viadalokra is, ahol azok a diákok versenyeznek, akik az egyes tantárgyakban is szép előmenetelt értek el. Az élen a sportban, élen a tanulásban eszme élt már 120 évvel ezelőtt a kolozsvári iskolákban.¹⁰

Nagy hatással volt a sport előmenetelére dr. Felméri Lajos pedagógia-professzor is, aki a kolozsvári egyetem tanárra volt. 1879-ben állami megbízásból angliai tanulmányúton vett részt, az angol közoktatási rendszert vizsgálta. Hazatérve tapasztalatait összefoglalta *Az iskolázás jelene Angolországban* című kétkötetes munkájában, e kiváló alkotásáért Felméri akadémiai kitüntetésben is részesült.

Munkája egyik fejezete a testnevelés kérdésével foglalkozik. Íme néhány gondolat *A fizikai nevelés, játék, atletika, kézimunka* című fejezetből:

„Az angolok a férfias időtöltést és játékot századok óta nemcsak illőnek, hanem szükségesnek is tartották. Tapasztalásból tanulták meg, hogy a kereskedősegéd, ki naponta néhány órát testgyakorlatokra szentel, kétszerte több munkát végez és sokszorta több erkölcsi erőt bír kifejezni, s hogy az a tanuló, ki a nappalnak csak egy részét tölti a könyvek mellett s más részét üdítő játékokra használja, sokkal gyorsabban halad, mint aki egész nap a könyvek mellett penészedik. Kiszámították, hogy az atletikai gyakorlatok által előhozott erő megfelel a nemzet egyhatoda által produkált munkának...”

Mai szemmel vizsgálva meglepőnek tűnik a fenti gondolat, ha a mai hazai oktatás szemszögéből vizsgáljuk. Akkor, amikor egy kisdíák táskája több kiló, amikor a gyermekeknek és fiataloknak alig van idejük sportolni, amikor az iskola után egy diák késő estig tanul és készül a következő iskolai napra, hol van idő arra, hogy legalább 3-4 órát sportolhasson, játszhasson, levegőn legyen vagy netán csak sétáljon?

„A játék és munka olyforma viszonyban vannak a tanulókkal, mint légzésben a be- és kilehelés. A játéktér födetlen iskola, a játék a tanulóknak iskolán kívüli élete (out-door life), melyet szintúgy szabályoznak az íratlan (szokás) és írott törvények, mint az iskolai munkát. Akárhány szülő van, ki midőn Etonba vagy Harrowba viszi fiát, mindenekelőtt a játéktért veszi

---

¹⁰ Killyéni A.: Molnár Lajos. In *Szabadság*. 2005. jan. 22.

szemügyre. A játékok királya, a cricket, nagy testi és lelki erőfeszítést kíván. Bámulatosan edzi az izmokat, ezzel sokat ad a nemzeti erőhöz és egészséghez...”¹¹

A testgyakorlatok fejlődése Kolozsváron

Molnár Lajos és Felméri Lajos is hozzájárultak ahhoz, hogy a kolozsvári iskolák testnevelési tantervei harminc év elteltével megváltoztak, más alapokra fektették a fiatalok testi nevelésének kérdését. A tanügyi törvény bevezetésekor a testgyakorlatok a hangsúlyt a katonai gyakorlatra fektették. Az 1868-ban a kolozsvári Piarista Gimnáziumnak elküldött tanterv a következő volt a nagygimnáziumi osztályok számára:

„Cél: a testgyakorlás a megkezdett s némileg kifejlesztett testi ügyeséget továbbfejlesztteni, különös tekintettel a fegyvergyakorlatokra. A testgyakorlás mind a két osztályban hetenként két-két órában tanítatik a következő fokozatban. A szabad-, rend-, eszközön és eszközökkel való gyakorlatok folytatása, különös tekintettel a fegyvergyakorlatokra...”¹²

Az 1884/85-ös tanévben Albert Károly tornatanító az alábbi tanrend szerint tanított a VIII. gimnáziumi osztályban:

<i>Szabadgyakorlatok:</i>	<i>a csuklógyakorlatok legösszetettebb nemei, közöséges és műjárások helyben és helyből; ellentámadási, birkózási és társas gyakorlatok mindegyike.</i>
<i>Rendgyakorlatok:</i>	<i>sor- és sortestképzés arc- és oldalsorokban, igazodás, fejlődés, kanyarodás, körképzés, kigyó-, szög- és ellen-vonalak.</i>
<i>Katonai rendgyakorlatok:</i>	<i>a szakaszképzés, fegyverfogások, szuronyvívás.</i>
<i>Kézi eszközökkel v. gyak.:</i>	<i>botokkal társas gyakorlatok, rúdugrás, táv- és magas-ugrás.</i>
<i>Szertorna:</i>	<i>csapat- és szabad tornázás különböző tornaszereken. Menetgyakorlatok, tornajátékok.</i> ¹³

Észrevehetjük, hogy továbbra is hangsúlyt fektettek a katonai gyakorlatokra, és a játék még csak tornajáték szintjén létezett a tantervben. Mindezek ellenére az alkalmazott tanterv megfelelt dr. Molnár Lajos

¹¹ Killyéni A.: Felméri Lajos. In *Szabadság*. 2005. jún. 17.

¹² Piarista Gimnázium, Rendeleték tára. 1968. jan. 9.

¹³ A Kolozsvári Református Kollégium Sporttörténete.

---

követelményeinek: erősítette és izmosította a testet, könnyedséget biztosított a mozgásban és elősegítette a testi szépséget.

1890-től miniszteri rendelet született az ifjúsági tornaversenyek rendezéséről. Néhány helyen a tantestület engedélyezte a fiúknak a szabadtéri játzó társaságok alakítását, melynek jelentős múltja van a kolozsvári felekezeti kollégiumok sportéletében. Ezek az iskolák felkarolták a testnevelés ügyét, és az 1890-es években megindult a tornatermek építése. A századfordulón a kolozsvári iskolák közül négynek modern tornaterme, többnek pedig játszóttere volt az iskolaudvaron. Várható volt tehát, hogy a tantervek is megfelelően változnak meg. A Református Kollégiumban 1900-ban a következő tanrend szerint tanítottak:

- Rendgyakorlatok:* *kettős párokba fejlődés arc- és oldalsorból. Fejlődések 4, 5, és 6-os sorokba a 2, 3 és 4-esre. Szögponulás körülvonulással. Sorbontások. Felvonulások.*
- Szabadgyakorlatok:* *összetett négy, és nyolcütemes súlyzó- és buzogánygyakorlatok állásváltoztatásokkal. Társas gyakorlatok botokkal. Kítartó futás.*
- Szergyakorlatok:* *magas- és távolugrás. Gyűrűhintán függésből átmenés hajlított s innen nyújtott támaszba; alugrás; átfordulások; leugrás távolság szerint; billenés. Korlátan billenés; ellenoldalú hintázással szökdelés; mérlegek; zászlók; karbillegés előre, hátra; kiugrások. Nyújtón billenés; kelepfellendülés; forgások; átugrások. Lengő nyújtón hintázás, kelepfelhuzódás és felvetődés, kiugrás. Körhintázás.*
- Játékok:* *nagy méta, angol rugólabdázás, körbenforgó, lovasjáték, székel bennforgó.¹⁴*

A XX. század első évtizedében fokozatosan előtérbe kerülnek a csoportos aktivitások és a játékok. Kolozsváron hagyomány volt az iskolák közti versenyek szervezése, amely az első világháború előtti években már az új sporttelepen zajlott. Ezekről a versenyekről fényképek és visszaemlékezések sora tanúskodik. A kedvenc labdajátékok a labdarúgás és a füleslabda volt, a kolozsvári iskolák csapatai rendszeresen megnyerték az országos füleslabdaversenyeket.

---

¹⁴ A Kolozsvári Református Kollégium Sporttörténete.

Az egyetemi sportélet

Dr. Molnár Lajos tíz évvel az atlétikai klub alapítása előtt hangsúlyozta, hogy az ifjúság nevelése rossz, ezért az elkorcsul: szellemisége gyenge, testben félszeg, erkölce romlott; a fiatalság alig egytizede tekinthető a nemzet büszkeségének. Molnár hangoztatta, hogy az egyetem mellett szükség van olyan testedző intézményekre, amelyek elősegítik az egyetemistákat, hogy akaraterejüket, testi ügyességüket és erősségüket megszilárdíthassák. „A testi erők első sorban való kiművelésének szüksége, e szükségnek érzete vezetett a test gyakorlására.” Azt vallotta, hogy élet mozgás nélkül nem létezik, a mozgás pedig a gyakorlás.¹⁵

A kolozsvári egyetemet 1872-ben alapították, és közel 10 évig nem biztosították a diákok számára a rendszeres sportolás lehetőségét. 1884 őszén az egyetemi ifjúság sürgette egy atlétikai egyesület megalapítását. 1885-ben megalakult a Kolozsvári Athletikai Club (KAC), s az egyetemi ifjúság szép számban csatlakozott az új egyesülethez (megalapításakor 75 egyetemi hallgató lépett be az egyesületbe).¹⁶

Az egyesület biztosította az anyagi háttérrel egy tornaterem bérlésére és művezetők alkalmazására. Az egyesület biztosította emellett a téli időszakban a rendszeres edzéseket, amelyek helyes megtartásáért a művezetők feleltek. Az egyesület szabályzata kimondta, hogy minden este (kivéve vasárnap) fél nyolc és fél kilenc között tartanak edzéseket az alábbi összetétel szerint:

- hétfőn és csütörtökön kard, tőr és ökölvívás;
- kedden és pénteken tornázás és erőgyakorlatok;
- szerdán és szombaton atlétikai gyakorlatok;

Nyári időszakban a Lövölde kertjét bérelte az egyesület.¹⁷

Az egyesület nyilvántartotta, hogy hányan vettek részt ezeken az edzéseken, kimutatások sora bizonyítja, hogy az egyesület vezetői figyelemmel követték a klubtagok edzéseit. Ez az egyik magyarázata annak, hogy az egyetem diákjai közül többen országos szinten is kiemelkedő eredményeket értek el a versenyeken, illetve az egyesület viadaljain az egyes próbákon elért eredmények egyre javult. Példaként említhető a 100 yardos síkfutás, az első viadalon Velits Zoltán 13 másodperces idővel győzött, míg néhány évvel később, 1888-ban

---

¹⁵ Athletika.

¹⁶ KAC II. évkönyve. 1888.

¹⁷ KAC I. évkönyve. 1886.

Gáll Simon már 11 másodperces időt ért el. Hasonló fejlődés észlelhető a távolugrásban is, ahol 1889-ben Göllner Béla már 619 cm-es ugrásával az akkori idő országos második eredményét érte el, és senki nem mert versenyezni ellene.

A kolozsvári egyetem büszkesége, hogy sportolói az életben is bizonyítottak, a legtöbb versenygyőztes szakmai téren is megállotta helyét, bizonyítva Molnár és Felméri gondolatait, hogy a sport az értelmi fejlettséget, a munka utáni buzgalmat és a tapasztalatok utáni szomjat is fejleszti a testi erő mellett.